

Från omhändertagande till tillvaratagande

ett utvecklingspartnerskap inom europeiska socialfondens (ESF) gemenskapsinitiativ EQUAL

Katarina Löthberg

Verksamheterna i *Utvecklingspartnerskapet Rehabilitering och reorientering genom kompetensutvecklande* (UP RE-KOMP) - organiseras och genomförs utifrån uppfattningen

- att hälsan har betydelse för effekterna av de verksamheter nyanlända invandrare erbjuds
- att verksamheterna därför måste innehålla hälsofrämjande inslag
- att verksamheterna måste ta sin utgångspunkt i deltagarnas behov och förutsättningar
- att ett reellt samarbete mellan olika myndigheter och organisationer är en förutsättning för en effektiv introduktion
- att aktörerna behöver gemensam kompetensutveckling.

Katarina Löthberg är koordinator i UP RE-KOMP med ansvar för uppsaladelen och det transnationella samarbetet. Adjunkt i svenska, svenska som andraspråk och religionskunskap. Ordförande i Riksförbundet lärare i svenska som andraspråk. Tidigare rektor för sfi i Malmö. Verksam i företaget Intercultural Education, ICE. katarina.lothberg@uppsala.se

Syfte

Denna artikel har två syften, dels att presentera exempel på verksamheter, som avser att ha hälsofrämjande effekter, för nyanlända invandrare i asylfas såväl som i introduktionsfas, dels att sprida kunskap om UP RE-KOMP, vars verksamheter bedrivs i Malmö och Uppsala.

Begreppet *nyanlända invandrare* används genomgående oavsett om aktuella personerna är asylsökande, flyktingar eller tillhör andra kategorier invandrare. Fokus i verksamheterna ligger på att personerna är nyanlända till Sverige och har behov av hälsofrämjande verksamheter.

EQUAL ett gemenskapsinitiativ inom Europeiska Socialfonden

”Gemenskapsinitiativet Equal inom Europeiska socialfonden syftar till att genom samarbete mellan länderna främja nya metoder för att motverka diskriminering och all slags ojämlikhet i anknäytning till arbetsmarknaden. Hänsyn skall i programmet också tas till asylsökandes integrering i samhället och yrkeslivet”, sid. 4 (1). Verksamheten skall huvudsakligen utgå från initiativ och idéer från aktörerna och målgrupperna/deltagarna själva. Med andra ord är delaktighet och empowerment grundläggande inslag. ”Empowerment på individnivå handlar om att stärka individens handlingskompetens och förmåga att ta eget ansvar. Utvecklingspartnerskapen skall i mycket hög grad ta fasta på denna dimension och ge individer och målgrupper utrymme att själva påverka sin situation”, sid. 57 (1).

”Empowerment handlar primärt om att förändra maktbalansen mellan dem som har makt och de utsatta grupper och individer som saknar eller har mycket liten makt. Det handlar dels om att stärka utsatta grupper och individer så att de kan ta ett större ansvar för och kontrollera sina liv, dels att förändra de sociala, ekonomiska och politiska systemen för att ge utestängda och utsatta grupper och individer en möjlighet och ett utrymme att agera generellt i samhället och specifikt inom arbetsmarknad och arbetsliv”, sid. 76 (1).

Erfarenhetspridning, system- och strukturpåverkan skall ha en central roll i projektverksamheten och för utvecklingspartnerskapen.

UP RE-KOMP

Våren 2001 utlyste Svenska ESF-Rådet möjligheten att ansöka (2) om medel ur Europeiska Socialfonden för att bedriva utvecklingspartnerskap inom gemenskapsinitiativet EQUAL. Den ansökan som lämnades in av nio partners (Figur 1) med säte i Uppsala och Malmö placerades av Svenska ESF-Rådet inom Tema Asyl (3).

Många asylsökande, flyktingar och invandrare har inte tillgodogjort sig sfi- och introduktionsutbildning. Skälen kan bl.a. vara att de har kort eller ingen formell grundutbildning, bristande hälsa eller att verksamheterna inte är organiserade utifrån deras förutsättningar. I Sverige har många invandrare inte kunnat använda sig av sina tidigare yrkeserfarenheter. Dessa personer och de som kommer till Sverige idag med liknande problem, har stort behov av en ny form av kompetensutveckling som grund för integration (4). Verksamheterna i delprojekten i UP RE-KOMP syftar till att skapa ett nytt sätt att ta sig an integrationsproblematiken och utgår från ett hälsoperspektiv. Utvecklingen av organisation och metoder utgår från antagandet att upplevd god hälsa, fysisk såväl som psykisk och social är en förutsättning för att tillgodogöra sig ny kompetens. Arbetet bygger på att olika personalkategorier från olika organisationer samarbetar på ett experimentellt sätt för att finna nya vägar och metoder i de verksamheter som ska leda till av samhället uppställda mål och svara mot av individerna framlagda behov. Det förutsätter och innebär kompetensutveckling för både deltagarna och medarbetarna i projekten. Verksamheternas mål är att deltagarna, som har eller får uppehållstillstånd ska nå integrationsmålet självförsörjning, och att de som får avslag på sin asylansökan ska ha förbättrade förutsättningar för ett liv

Figur 1: I partnerskapet ingår sex partners med säte i Uppsala - Uppsala kommun, Migrationsverket i Uppsala, Uppsala läns landsting, Röda Korset, NybyVision och SECA Projektledning KB - och tre i Malmö - Malmö Stad, Migrationsverket i Malmö och Sydvästra Skånes sjukvårdsdistrikt Region Skåne

i hemlandet eller annat land. De utvecklade metoderna ska leda till att gemenskapsinitiativets krav på empowerment och jämställdhet tillgodoses.

UP RE-KOMP - ett projekt i en långsiktig utvecklingsstrategi

Delprojekten inom UP RE-KOMP är några av många verksamheter som syftar till att förverkliga idéer och intentioner i Regionalt tillväxtavtal i Uppsala län, Modell för effektivare integration, och det plattformarbete som i Malmö Stad är en effekt av *överenskommelsen om utveckling av introduktionen för flyktingar och andra invandrare* (5). Hälsoprojektet i Uppsala och Arbetslivsinriktad rehabilitering av traumatiserade flyktingar

och invandrare (ARETA) i Malmö utgör bakgrund till verksamheterna inom UP RE-KOMP och presenteras därför nedan.

Hälsoprojektet i Uppsala

Hösten 2000 diskuterade medarbetarna på Barnmottagningsgruppen (BMG) och Introduktionsbyrån för flyktingar och invandrare (IBFI) vad man skulle kunna erbjuda för verksamhet till invandrarkvinnor, som stod utanför både sfi och kommunens introduktionsverksamhet. Erfarenheterna visade att de inte deltog p.g.a. stor arbetsbörda i hemmet, upplevd bristande hälsa och svår social situation. Mödrarnas totala situation påverkade även deras många barn. Tanken på en verksamhet särskilt riktad till dessa kvinnor, vilken skulle innehålla möjligheter till hälso-

främjande verksamhet och till svenskspråksutveckling, under ledning av psykolog, sjukgymnast och sfi-lärare, utvecklades till Hälsoprojektet (6). Det startade januari 2001 och pågick till juni 2002. Efter dessa tre terminer var resultatet sådant att verksamma i projektet ansåg att kvinnorna var mogna att gå in i en större verksamhet inom ramen för Uppsala Kommuns ordinarie sfi-verksamhet där *Hälsofrämjande introduktion för nyanlända invandrare* är ett av delprojekten inom UP RE-KOMP.

Orsakerna till de goda resultaten är enligt utvärderaren Gunnel Svensson (7):

- Kombinationen friskvård och svensk-språkinläring.
- Kompetenta eldsjälur med bred erfarenhet vilka ledde verksamheten.
- Språkmetodiken.
- Uppmärksamheten - bl.a. att verksamheten tilldelades Folkhälsopriset i Uppsala 2001.
- Betoning på empowerment - att professionella organiserat sitt stöd till kvinnorna utifrån deras bilder/föreställningar om vad de behöver, för att utveckla kontroll över sin situation.

ARETA i Malmö

Våren 2001 formulerade medarbetare inom introduktionsområdet i Malmö Stad en ansökan till Europeiska flyktingfonden (8). Bakgrunden var ett behov av att utveckla en verksamhet för traumatiserade flyktingar med diagnosen Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Det var uppenbart att de sfi- och introduktionsverksamheter som kommunen hade att erbjuda inte ledde till målet självförsörjning för dessa personer. En verksamhet som kunde erbjuda rehabilitering, kompetensutveckling - sfi, samhälls- och arbetslivsorientering - och arbetslivskontakter utformades och projektet

Arbetslivs inriktad rehabilitering av psykiskt traumatiserade flyktingar och invandrare (ARETA) skapades. Verksamheten startade i november 2001.

ARETA-projektet har hittills uppnått goda resultat och projektet fyller ett behov, som inte kunnat tillgodoses tidigare. Det unika med konceptet är att deltagaren erbjuds sfi-undervisning och arbetspraktik parallellt med behandlingen av posttraumatisk stressyndrom (PTSD) och/eller andra psykologiska symtom till följd av krig och tortyr. Sedan projektstart har 61 personer deltagit i ARETA. I november 2002 fanns 44 deltagare i projektet, varav 40 män och 4 kvinnor. Av deltagarna var cirka 70 % irakiska medborgare. Resten kom från Afghanistan, Iran, Libanon, Bosnien, Kroatien och Kosovo. De flesta irakier har suttit flera år i Rafha lägret i Saudi-Arabien under mycket svåra förhållanden innan de kom till Sverige.

Med nuvarande erfarenhet kan konstateras att den planerade behandlingstiden på sex månader är för kort i de flesta fall. Nio till 12 månader är däremot en mer realistisk rehabiliteringstid. Skälen till detta är flera:

- Målgruppen har i genomsnitt tyngre psykiska trauman är förväntat.
- Många i målgruppen har sociala problem som bromsar rehabiliteringstakten.
- Yrkesanknytningen är ofta svagare än man räknade med vid planeringen av projektet.
- Många deltagare har bara en kort yrkeserfarenhet, men en långvarig krigserfarenhet.

Fr.o.m. våren 2003 kommer verksamheten att bedrivas i Malmö Stads egen regi tillsammans med Teamet för krigs- och tortyrskadade (TKT) vid Universitetssjukhuset Malmö allmänna sjukhus (UMAS). Det medför att TKT:s resurser och krav på kontinuerlig kunskaps- och metodutveckling kan

nyttjas i verksamheten. Att ARETA utvecklas i samverkan med Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen inom ramen för Arbetslivs- och utvecklingscentrum, AUC, i stadsdel Hyllie, medför att olika organisationers samarbete kring individen kan förstärkas (9). En styrka i det nuvarande ARETA är att alla yrkeskategorier, som samarbetar i projektet, sammanstrålar och diskuterar enskilda ärenden en gång per vecka.

Överenskommelsen

I april 2001 presenterade generaldirektören för Integrationsverket Andreas Carlgren Överenskommelsen om utveckling av introduktionen för flyktingar och andra invandrare på ett seminarium i Malmö. I seminariet deltog företrädare för de parter som undertecknat överenskommelsen - Arbetsmarknadsverket, Integrationsverket, Migrationsverket, Skolverket och Svenska Kommunförbundet. "Överenskommelsen ska utgöra en plattform för ett samordnat förändringsarbete och syftar till att stärka samarbetet mellan berörda myndigheter. Allt för att asylsökande flyktingar och andra invandrare ska kunna tillvarata och utveckla sina resurser samtidigt som myndigheterna genom ett samordnat arbete blir effektivare", sid. 2 (5).

UP RE-KOMP - Mål på tre nivåer

Delprojekten har mål på tre nivåer - individ- organisations- och samhällsnivå. Genom dessa ska jämställdhet, antidiskriminering och empowerment främjas. "Empowerment" innebär att professionella organiserar stöd utifrån den behövandes bilder för att denne skall kunna utveckla egen kontroll över sin situation. Det fordrar kompetens i meningen att de inte tvingar in den behövande i sin

specialistsyn på hans/hennes situation, i stället använder de sin specialistkunskap i anslutning till den behövandes uppfattning om situationen och hur den kan hanteras utifrån detta - öka möjligheter, hantera hinder", sid.3 (10).

På individnivå ska verksamheten leda till att nyanlända invandrare

- Upplever att hälsan förbättrats och att välbefinnande ökar.
  - Finner kortast möjliga väg till självförsörjning genom studier eller arbete.
  - Utvecklar föräldrakompetens som står i samklang med det svenska samhällets värdegrund.
  - Förvärvar kunskaper och kompetenser som möjliggör integration i Sverige eller i annat land efter beslut i asylärendet.
  - Tillägnar sig förutsättningar för att själva ta ställning till och välja sin framtidsväg
- På organisationsnivå ska kompetensutveckling av medarbetare hos myndigheter, organisationer och företag leda till att*
- Ett reellt samarbete utvecklas mellan myndigheter, organisationer och företag.
  - Förutsättningar för en integrerad metod för mottagande och kartläggning av samt information till nyanlända invandrare skapas.

- Verksamheter för nyanlända invandrare uppmärksammar områdena kris, trauma, låg utbildning, föräldraskap, hälso- och smärtproblematik.
- Metoder som säkerställer delaktighet och inflytande på alla nivåer för dem som deltar i processen skapas.

På samhällsnivå ska verksamheterna leda till att

- Regelverket harmoniseras så att samverkan mellan Migrationsverket, kommunernas flyktningmottagning, Integrationsverket, Arbetsmarknadsstyrelsen, Landstingen och Skolverket med den

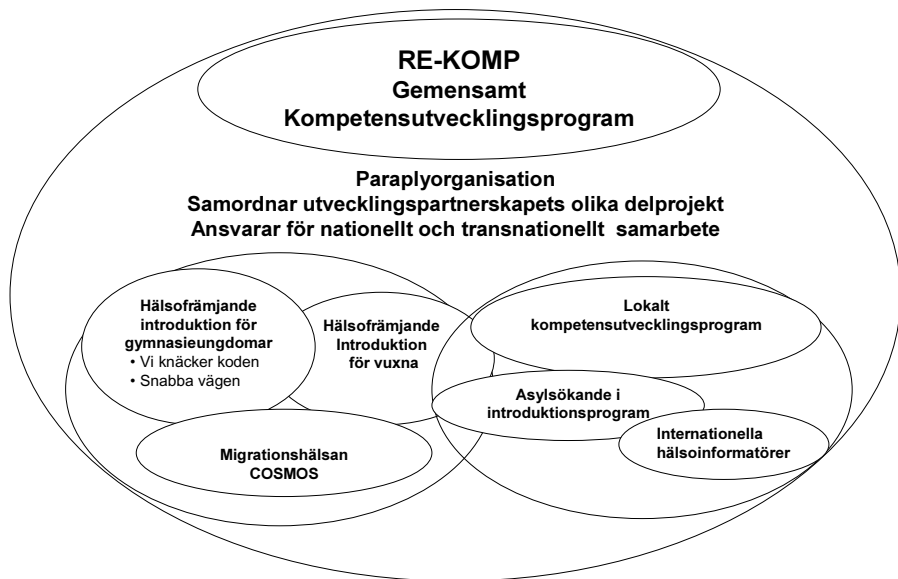
nyanländes hälsa och kompetensutveckling i fokus stöds.

- Resurser allokeras så att aktiviteter för nyanlända invandrare, som leder till målen på individnivå, kan starta omedelbart efter ankomst till Sverige.
- Rehabiliteringsinsatser som befrämjar hälsa och kompetensutveckling erbjuds nyanlända invandare i tillräcklig om-

fattning omedelbart efter ankomst till Sverige.

- Barnomsorg erbjuds asylsökande familjer för att främja både barns och föräldrars hälso- och kompetenssituation.

Inom UP RE-KOMP bedrivs sex delprojekt och ett övergripande kompetensutvecklingsprogram. Verksamheterna koordineras i den gemensamma Paraplyorganisationen (Figur 2).

Figur 2: Den stora allt omslutande cirkeln beskriver de sammanhållande aktiviteterna som ska stödja och möjliggöra verksamheterna i delprojekten i Uppsala och Malmö bl. a. genom den gemensamma kompetensutvecklingen som är en motor i utvecklingsarbetet.

Amn. Begreppet Hälsofrämjande introduktion i delprojekten i UP RE-KOMP har sitt ursprung i Hälsoprojektet i Uppsala Kommun, vilket planerades under hösten 2000 och bedrevs under hela 2001 och våren 2002. Innehållet i begreppet ska inte förväxlas med det forskningsprojekt som bedrivs i samverkan mellan Karolinska Institutet och Integrationsverket.

I det följande ges en kort presentation av kompetensutvecklingsprogrammet och två delprojekt, ett i Uppsala och ett i Malmö. I övrigt hänvisas till Ansökan (2) till Svenska ESF-Rådet.

Kompetensutveckling för personal - alla kategorier

För att nå i UP RE-KOMP uppställda mål krävs kunskaper om vad som är hälsofrämjande mottagande och vad som är meningsfull sysselsättning ur de nyanlända invandrararnas perspektiv. I kompetensutvecklingsprogrammet ställs följande frågor:

- Vilka parter måste samverka för att förutsättningar för att den första tiden i Sverige ska bli hälsofrämjande?
- Hur kan samverkan komma till stånd och utvecklas?
- Vilka kunskaper och kompetenser krävs för att skapa hälsofrämjande verksamhet?

Svaren ska leda till att medarbetarna utarbetar

- Metoder för hälsofrämjande mottagande.
- Metoder för samarbete och samordning mellan olika parter och intressenter.
- Utbildningsprogram som förmedlar relevanta kunskaper till de professionella hos myndigheter och organisationer som arbetar med nyanlända invandrare.
- Metoder för att införliva nyanlända invandrare i meningsfulla sysselsättningar.

Kompetensutvecklingen organiseras som återkommande seminariedagar under hela partnerskapsperioden 2002-2005. Programmet läggs upp så att det bildar en sammanhållen helhet med såväl allmänna som fördjupade kunskaper om t.ex. effekter av migration på individ- och samhällsnivå, om asylprocessen, i kartläggningsmetodik,

om hur empowerment kan åstadkommas, i uppföljningsmetodik etc. Seminariedagarna kompletteras med andra aktiviteter så som metodseminarier, pedagogiska konferenser och erfarenhetsutbyte mellan delprojekten. Till detta kommer ett transnationellt erfarenhetsutbyte med motsvarande verksamheter i det transnationella partnerskapet ASPIRE! (Asylum Seekers Participation is the Result!), vari UP RE-KOMP ingår.

Hälsofrämjande introduktion för nyanlända invandrare i sfi i Uppsala

I rekryteringen till Hälsofrämjande introduktion för vuxna och under utbildningens inledande period försiggår en successiv kartläggningsprocess av varje deltagares utbildnings- och yrkesbakgrund, familje- och sociala situation. En individuell handlingsplan med långsiktiga mål men framför allt kortsiktiga och överblickbara mål utarbetas tillsammans med den nyanlände. I processen deltar företrädare för sociala, pedagogiska, medicinska och rehabiliterande verksamheter tillsammans med personer som talar deltagarnas modersmål. Den tvåspråkiga processen avser att undanröja missförstånd, skapa trygghet och stödja självkänslan hos deltagarna.

Sfi-undervisning skall utöver sitt specifika språkinlärningsmål ha ett interkulturellt innehåll med fokus på förutsättningar för och vägen till god hälsa, föräldrarollen, samhälls- och arbetsliv. Specifika kunskaper kring skillnader i olika kulturers sätt att betrakta föräldraskap, barnuppfostran, könsroller, kosthåll, medicin och sjukdom samt trauma och krishantering är viktiga.

I *Arbetslivsorienteringen* fångas deltagarnas individuella kompetenser upp. Parallellt informerar och diskuterar man sysselsättning, arbetsliv och kraven på arbetsmarkna-

den kontra deltagarnas individuella erfarenheter och möjligheter.

Hälsa - friskvård, sjukgymnastik och motion motiveras av att många deltagare p.g.a. svåra kroppsspänningar, allmänna sjukdomsupplevelser och depressiv passivitet inte aktiverar sig. Sjukgymnasten integrerar rörelseövningar och varierande fysiska aktiviteter i verksamheten. De förväntas leda till identitetsstärkning, vilket är ett viktigt steg i återhämtningen efter psykiska trauman och en del i den begynnande rehabiliteringen.

Hälsofrämjande och personlighetsstärkande utbildningsinslag, som skapar förståelse för vad som händer individen själv och familjen, som en effekt av traumatiska upplevelser och migrationsprocessen ger människor en struktur att förhålla sig till och verktyg för att återta kontroll över sina liv och sin tillvaro.

Asylsökande i introduktion i Malmö

Genom detta delprojekt erbjuds några personer ur målgruppen asylsökande plats i utbildningsaktiviteter som är parallella till de introduktionsprogram som introduktionsdeltagare i Malmö Stad genomgår. Syftet är dubbelt, dels att korta personernas inträde på arbetsmarknaden om asylärendet medför uppehållstillstånd, dels att stärka individen så att denne är bättre rustad att möta ett negativt beslut.

Malmö Stad, Migrationsverket och AF Refugen samverkar ifråga om urval och kartläggning av asylsökande i introduktionsprogram. Vid urvalet läggs tonvikten på den asylsökandes motivation samt personens erfarenhet från ett yrkesområde. En handlingsplan upprättas tillsammans med den asylsökande. För personer med utbildningar på gymnasial nivå ingår i programmet sfi-undervisning inkl. yrkesspråk, arbetslivso-

rientering och praktik. Inledningsvis fokuseras på en intensiv sfi-undervisning. När deltagaren har nått en sådan svenskspråklig kompetens att vederbörande kan kommunicera på en arbetsplats, så inleds en period av varvad praktik och undervisning varje vecka, vanligtvis två dagar undervisning och tre dagar praktik. Deltagare, med kompetenser grundade på akademiska studier, deltar efter intensiv sfi-undervisning i en tremånaders praktikperiod under ledning av en mentor med kompetens som motsvarar den asylsökandes.

Resultat och diskussion

Delprojektet inom UP RE-KOMP bygger bl.a. på framgångsrika pilotverksamheter. Eftersom endast några av delprojektet i UP RE-KOMP kom igång successivt under hösten 2002, medan andra fortfarande befann sig i planeringsstadiet, kan inga säkra resultat ännu presenteras. Generellt kan konstateras att de som deltar i t.ex. Hälsufrämjande introduktion för vuxna i Uppsala uppskattar innehåll, metoder och organisation. Det tar sig bl.a. uttryck i att de lärare som arbetar i detta delprojekt uppfattar att deltagarnas närvaro är högre än i ordinarie sfi verksamhet. Närvaron är en god indikator på hur meningsfull deltagaren anser verksamheten vara och vilket värde den tillskrivs av den enskilde. I ordinarie verksamheter för målgruppen har det visat sig att deltagare, som inte uppfattar verksamheten som meningsfull samt svarande mot behov och förutsättningar har stor ströfrånvaro. Dessa intryck behöver styrkas av en reell undersökning av närvaron i olika verksamheter, som syftar till att deltagaren erhåller sfi-betyg och når självförsörjningsmålet.

I denna artikel har vi valt att presentera de pilotprojekt som inspirerat delprojektet i UP

RE-KOMP, eftersom vi där ser att antagna effekter kan uppnås. Av utrymmesskäl kan de övriga fyra delprojekten inte presenteras här. (se Figur 2) Om dem, liksom om tankar och idéer bakom UP RE-KOMP, kan man läsa i ansökan (2). UP RE-KOMP kommer att på olika sätt sprida gjorda erfarenheter, uppnådda effekter och utvärderingsresultat successivt under återstående projektperiod 2003-2005.

Uppföljning och utvärdering

Processerna inom de olika delprojekten inom UP RE-KOMP följs kontinuerligt i en systematiserad uppföljning. För närvarande samlas data i form av minnesanteckningar från projektlednings-, styrgrupps-, ledningsgrupps- och utvecklingspartnerskapsmöten samt medarbetarnas dagboksanteckningar och reflexioner kring arbetet och processerna. Den interna utvärderingssamordnaren gör noteringar kring processerna i delprojekten och i hela partnerskapet. Dessa bildar utgångspunkt för diskussioner om val av utvecklingsvägar. Uppföljningsdata av deltagarnas uppnådda resultat inom sfi och uttryck för empowerment och förbättrad hälsa samlas in. Data ska bearbetas och publiceras i bl.a. successiva halvårsrapporter till Svenska ESF-Rådet. Den första rapporten för genomförandefasen ska lämnas in 31 mars 2003.

Därtill finns en extern utvärdering som har fokus på i vilken grad och med vilken effekt olika organisationer och myndigheter kan samarbeta för att svara mot målgruppen nyanlända invandrades behov och förutsättningar.

Den som vill ha kontakt med verksamheterna i UP RE-KOMP kan kontakta någon av Utvecklingspartnerskapets koordinatörer:

Lars Jansson, Uppsala, Telefon: 018-727 14 72

Mobil: 0708-21 62 69, lars.v.jansson@uppsala.se
Katarina Löthberg, Uppsala, Telefon: 018-727 7201 Mobil: 0730-77 43 34,
katarina.lothberg@uppsala.se
Torgny Ängquist, Malmö Telefon:
040-34 47 88 Mobil: 0734-43 80 94,
torgny.angquist@malmo.se

Referenser

1. Gemenskapsinitiativprogram för Equal 2000 - 2006 SVERIGE s. 4, 57 och 76.
2. Ansökan till gemenskapsinitiativet Equal - fas II. UP RE-KOMP (ID SE-49) Rehabilitering och reorientering genom kompetensutvecklande verksamheter för nyanlända invandrare, asylsökande såväl som personer med uppehållstillstånd. Ett utvecklingspartnerskap i två städer, Uppsala Kommun och Malmö Stad i samverkan, 2002-04-29.
3. Beslut avseende godkännande av budget och finansieringsplan för Equal fas II, Equal, Svenska ESF-Rådet Dnr: EQU-220-0118, 2002-11-22.
4. Utveckling av introduktionen för nyanlända invandrare år 2002. Integrationsverket, 2002-03-18.
5. Överenskommelse om utveckling av introduktionen för flyktingar och andra invandrare. Under-tecknad 2001-04-03 av Arbetsmarknadsstyrelsen, Integrationsverket, Migrationsverket, Skolverket och Svenska Kommunförbundet.
6. Hälsoprojekt för kvinnor i sfi och introduktion. Ansökan 2000-11-09. Beslut i Invandrarnämnden i Uppsala Kommun, 2000-12-04.
7. Svensson, G. (2002) Att skapa sig ett eget liv, "Hälsoprojektet". Svenskundervisning med hälsoin-slag för invandrarkvinnor i Uppsala. Rapport oktober. Uppsalagruppen, utbildning och organisation.
8. Ansökan nr 1 - arbetslivsinriktad rehabilitering av traumatiserade flyktingar och invandrare ARETA Maj 2001.
9. Ansökan nr 2 Projektbeskrivning av ARETA - arbetslivsinriktad rehabilitering av traumatiserade flyktingar och invandrare. Malmö Stad Stadskontoret, Enhet för arbete och kompetensutveckling, 2002-11-04.
10. Hjern, B. "Lite tankar" dokument sänt till UP RE-KOMP med anledning av diskussionerna om hur Empoverment-perspektivet i verksamheterna kan undersökas och utvärderas (reflexion). September 2002